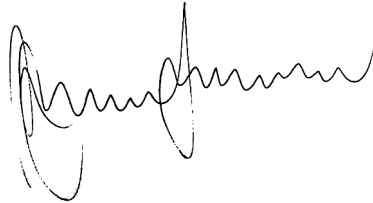

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ТОКАР НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 342.951

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ТАЄМНИЦЮ
КОРЕСПОНДЕНЦІЇ І ТЕЛЕФОННИХ РОЗМОВ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право та процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Запорізькому державному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
МЕЛЬНИК Роман Сергійович,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, в.о. завідувача кафедри
адміністративного права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
СОПИЛКО Ірина Миколаївна,
Національний авіаційний університет,
директор Навчально-наукового юридичного
інституту;

доктор юридичних наук
ВІЛЬГУШИНСЬКИЙ Михайло Йосипович,
Вищий спеціалізований суд України з
розгляду цивільних і кримінальних справ,
суддя.

Захист відбудеться 26 квітня 2018 року о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.04 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: м. Київ, вул. Володимирська, 58, чит. зала № 12.

Автореферат розіслано 23 березня 2018 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. М. Чуприна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. З огляду на стратегічні напрями розвитку нашої держави, обрані та затверджені на рівні рішень органів публічної влади за останнє десятиліття, одним із головних пріоритетів України все ще залишається побудова інформаційного суспільства. У цих умовах інформаційно-комунікаційні технології є необхідним інструментом соціально-економічного прогресу, а відтак невід’ємними умовами останнього мають бути оптимізація механізму державного регулювання ринків послуг зв’язку (поштового і телекомунікаційного) та вдосконалення нормативно-правової бази України (її відповідної складової). У світлі зазначеного логічно постає питання з приводу забезпечення основних прав громадян, якими вони наділені у цій сфері, та покращення нормативно-правової регламентації відносин, що у зв’язку з цим виникають.

Зазначене робить актуальним дослідження адміністративно-правового забезпечення реалізації конституційного права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, адже дотримання останнього є неодмінною умовою якісного надання послуг зв’язку, безпечності інформаційно-комунікаційних технологій, підвищення довіри суспільства як до провайдерів та операторів телекомунікацій і поштового зв’язку, так і до держави та суб’єктів публічної адміністрації. До того ж удосконалення механізму забезпечення таємниці кореспонденції і телефонних розмов, по суті, є неодмінною складовою загального процесу оптимізації публічного управління у державі, що являє собою завдання адміністративної реформи в Україні.

Однак на сьогодні відсутні комплексні наукові дослідження механізму адміністративно-правового забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, наслідком чого є неналежний рівень нормативно-правової регламентації відносин, які виникають у цій сфері. Необхідність виправлення даної ситуації додатково обумовлює актуальність дослідження адміністративно-правового забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження сформульована відповідно до вимог Закону України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р, Концепції розвитку телекомунікацій в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2006 р. № 316-р, пунктів 3, 4 розділу «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», пунктів 2, 8, 14, 15 розділу «Проблеми формування національної правової системи України та її адаптація до європейського права», пунктів 3, 8, 10 розділу «Правове забезпечення державного будівництва та розвитку політичної системи», пунктів 1, 5, 8 розділу

«Правове забезпечення інформаційної сфери України» Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, закріплених у Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертації полягає в обґрунтуванні адміністративно-правової природи відносин, пов'язаних із забезпеченням реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, та розробленні рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення їх нормативно-правового забезпечення на підставі аналізу нормативно-правових актів України та зарубіжних країн, нормативно-правових документів ЄС, законопроектів, історичних пам'яток права, вивчення й опрацювання узагальнень судової практики, сучасних вітчизняних та зарубіжних наукових теорій, концепцій і підходів.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність послідовного розв'язання таких *завдань*:

- вивчити історичний аспект становлення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов;
- з'ясувати поняття та зміст права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов;
- розкрити питання нормативно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов та його правової природи;
- визначити коло суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов;
- розглянути інструменти адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов;
- вивчити судовий контроль як окремий вид процедур адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов;
- розробити пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються з приводу забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов.

Предметом дослідження є адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальні та спеціальні методи наукового пізнання, застосування яких зумовлено системним підходом, що дає змогу планомірно й комплексно вивчити і розкрити тему дисертації та обумовлену нею проблематику. Так, за допомогою логіко-семантичного методу оновлено й уточнено понятійно-

категоріальний апарат, визначено сутність і дефініції термінів «приватне життя», «судовий контроль» (підрозділи 1.2, 2.3). За допомогою історико-правового методу було досліджено історію становлення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов та його правового забезпечення, розглянуто окремі особливості становлення й розвитку поліцейського права (підрозділи 1.1, 1.3). Системний метод застосовано при визначенні нормативних засад гарантування і забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, засад адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов та системи нормативних актів з питань дотримання й забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов (підрозділ 1.3, розділ 2). Аналіз, синтез, дедукцію та індукцію використано у процесі характеристики адміністративно-правових відносин, що виникають з приводу забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, та теоретико-правових конструкцій у цій сфері, а також для виділення наукових концепцій та підходів на підставі вивчення окремих наукових поглядів і нормативних актів (розділи 1, 2). За допомогою методу групування та структурно-логічного методу з'ясовано систему суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, проведено класифікацію адміністративно-правових процедур забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов та нормативно-правових актів з окреслених питань, визначено порядок здійснення судового контролю (підрозділ 1.3, розділ 2). Порівняльно-правовий метод було застосовано для вивчення концепцій розуміння та підходів до характеристики поняття і змісту права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, поняття і сутності судового контролю, а також при дослідженні положень національних і зарубіжних нормативно-правових документів (підрозділи 1.2, 2.3). Системно-структурний метод дав змогу охарактеризувати окремі аспекти права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов та його адміністративно-правового забезпечення (розділи 1, 2).

Нормативною основою дослідження є Конституція України, міжнародні документи, закони України, нормативно-правові акти підзаконного рівня, законопроекти, спрямовані на регулювання відносин у сфері публічного управління, включаючи забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, а також відповідне законодавство й судова практика зарубіжних держав та ЄС.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження становлять наукові праці у галузі теорії та історії права і держави, конституційного права, теорії управління, адміністративного права, кримінального права, кримінального процесу, цивільного права, судустрою, політології, конфліктології, філологічних наук, підготовлені, зокрема,

В. В. Адріановою, Ю. В. Александровим, О. В. Афанасьєвою, М. Д. Бабкіною, О. М. Бандуркою, Г. І. Бережанським, В. І. Бобриком, М. П. Букіним, А. В. Буриловим, Д. В. Бушковим, Г. М. Василенком, О. П. Васильченко, В. В. Венніковою, М. Ю. Віхляєвим, П. П. Гай-Нижником, Л. М. Герасіною, Ю. О. Говенком, І. Б. Григорьєвим, Л. В. Гудзь, Т. І. Друцул, О. С. Забужко, Т. О. Карабін, Т. О. Мацелик, Р. С. Мельником, І. В. Музиною, О. В. Негодченком, О. В. Ніканоровою, Т. М. Олексенко, І. В. Патерило, Є. В. Петровим, Д. А. Пешим, Н. Б. Писаренко, В. В. Радзієвською, К. М. Ржепецькою, Ю. І. Римаренком, О. Ф. Скакун, П. С. Скопцем, Л. П. Сушко, К. О. Тимошенко, Н. В. Федотовою, Ю. В. Фоміним, О. І. Харитоновою, Н. Є. Хлібороб, Г. В. Шагарою, М. Ф. Юрієм та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним правовим дослідженням, у якому з використанням необхідних методів наукового пізнання, здобутків вітчизняної і зарубіжної юридичної науки, урахуванням європейського досвіду, положень чинних національних та міжнародних нормативних актів, законопроектів, судової практики, історичних пам'яток права окреслено теоретичні та практичні проблеми адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, сформульовано шляхи їх вирішення та розроблено рекомендації і пропозиції щодо вдосконалення його нормативно-правового забезпечення. За результатами дослідження обґрунтовано нові концептуальні теоретичні та прикладні положення й висновки:

уперше:

– виділено основні етапи становлення і розвитку права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов з їх поділом на відповідні історичні періоди, а саме: 1) початковий етап становлення права на таємницю кореспонденції, або етап існування неписаного правила про таємницю кореспонденції (близько III ст. до н. е. – перша чверть XIX ст.), який запропоновано поділяти на: період виникнення інституту таємниці кореспонденції (приблизно III ст. до н. е. – XVI ст.) і період паралельного поширення інституту таємниці кореспонденції та негативного явища перлюстрації (XVII ст. – XIX ст.); 2) етап стрімкого розвитку інституту таємниці кореспонденції та зародження у правових системах різних країн світу права громадянина на таємницю кореспонденції (листування) (друга чверть XIX ст. – початок XX ст.); 3) етап остаточного утвердження права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов (1918 р. – 1991 р.); 4) сучасний етап, або етап удосконалення нормативно-правового забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов (1991 р. – до сьогодні);

– сформульовано критерій офіційності, який дозволяє встановити юридичні межі інституту таємниці кореспонденції і телефонних розмов (тобто, на які відносини він поширює свій вплив) та полягає у рівні

доступності відомостей, інформації для ознайомлення з ними третіми особами. Він визначається за ступенем відповідності кореспонденції і телефонних розмов низці умов: 1) фізичних; 2) юридичних;

– запропоновано класифікацію адміністративно-правових процедур забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов за низкою критеріїв: 1) підконтрольного суб'єкта, або щодо кого вони здійснюються: носіїв права; постачальників послуг зв'язку; суб'єктів публічно-владних повноважень; 2) нормативного закріплення та призначення: загальні й спеціальні; 3) нормативно закріпленої мети: ті, що прямо передбачені законом для забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов; ті, що не зв'язані метою забезпечення даного права, але застосовуються у тому числі для її досягнення; 4) ступеня урегульованості на нормативному рівні: порядок здійснення яких закріплено у нормативно-правових актах; порядок реалізації яких не урегульовано на нормативному рівні, а їх регламентація обмежується лише згадкою про них; 5) різновидів правового регулювання: нормативного та індивідуального;

удосконалено:

– підхід до розмежування предметів правового регулювання адміністративного і кримінально-процесуального права у сфері оперативно-розшукової діяльності, у результаті чого встановлено наступне: кримінально-процесуальне право регулює діяльність прокурора (при виконанні процесуальної функції) і слідчого (у разі проведення негласних слідчих дій ним самостійно, здійснення інших кримінально-процесуальних дій); адміністративне право регулює, поміж іншим, оперативно-розшукову діяльність оперативних працівників правоохоронних органів, у тому числі проведення негласних слідчих дій;

– обґрунтування адміністративно-правової природи судового контролю за допомогою: встановлення самостійного характеру контрольної функції органів судової влади; доведення відсутності ознак спору і змагальності сторін у відносинах судового контролю та несумісності понять «процесуальна форма судочинства» і «судовий контроль»; пояснення позапроцесуального характеру судового контролю; розмежування відомчого і судового контролю; вивчення визначальних рис судового контролю;

– дефініцію поняття судового контролю, а саме: це публічно-управлінська діяльність органів судової влади (суду), спрямована на забезпечення дотримання прав і свобод громадян у контексті проведення негласних слідчих (розшукових) дій працівниками правоохоронних органів шляхом перевірки законності та обґрунтованості втручання останніх у приватне спілкування громадян;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування концепції розуміння права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов (як самостійного права), опираючись на особливості його нормативного закріплення у Конституції України та

міжнародно-правових актах, практику Європейського суду з прав людини з приводу визначення категорії «приватне життя», а також посиляючись на недоречність використання радянського досвіду нормативно-правового забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов як аргументу проти визнання самостійного характеру цього права;

– обґрунтування адміністративно-правової природи оперативно-розшукової діяльності шляхом: визначення ролі поліцейського права у регулюванні відносин, які складаються у цій сфері, та згадки історичних обставин відмови від нього; наведення загальновідомих фактів про правовий статус правоохоронних органів як суб'єктів публічної адміністрації та розуміння негласних слідчих дій як одного із напрямів реалізації їх правоохоронної функції; аналізу положень Кримінально-процесуального кодексу України (відповідно до чого встановлено, що оперативні працівники не належать до кола суб'єктів кримінального процесу, а їх діяльність (у тому числі порядок проведення ними негласних слідчих дій) не регулюється кримінально-процесуальним законодавством) та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (на підставі якого з'ясовано, що оперативно-розшукова діяльність оперативних працівників правоохоронних органів носить самостійний характер, здійснюється поза межами досудового розслідування, а її результати мають допоміжне значення у досудовому розслідуванні злочинів);

– рекомендації з удосконалення нормативно-правової регламентації процедур контролю за ринком послуг поштового зв'язку шляхом формулювання наступних пропозицій: узгодити норми Закону України «Про поштовий зв'язок» з Положенням про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, в частині визначення названого суб'єкта публічної адміністрації як органу державного нагляду (контролю), зокрема у сфері поштового зв'язку; унормувати контрольні повноваження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, та ін.;

– рекомендації з оптимізації адміністративно-правового забезпечення процедур судового контролю шляхом формулювання двох альтернативних напрямів його удосконалення: 1) розробити проект нормативно-правового акта про внесення змін до КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», які полягатимуть у закріпленні та/або конкретизації: порядку судового контролю (загалом та на кожній його стадії: початковій, розгляду та завершальній), вимог щодо термінів подання клопотання (також має бути вилучено термін «невідкладно» та замінено його конкретним строком подання клопотання), його форми і змісту (включаючи особливості таких вимог до клопотань, які подаються з превентивною метою керівниками оперативних підрозділів правоохоронних органів), вичерпний перелік відомостей, що являють собою об'єкт перевірки, здійснюваної слідчим суддею в межах

судового контролю, вичерпний перелік підстав надання дозволу і відмови у наданні дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій та ін. Звичайно, за таким напрямом у КПК України мають закріплюватись загальні положення, а у названому Законі – лише специфіка, обумовлена особливостями превентивного проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 2) розробити і прийняти нормативно-правовий акт, присвячений безпосередньо судовому контролю та порядку його здійснення. У такому разі додатковим кроком стане вилучення з КПК України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» положень про судовий контроль і, натомість, закріплення у них норм, що відсилають до нового нормативно-правового акта.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес і можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальших досліджень права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов та його адміністративно-правового забезпечення;

– *правотворчості* – з метою удосконалення чинних і розроблення нових нормативно-правових актів з питань забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов;

– *правозастосуванні* – для оптимізації механізму публічного управління у сферах поштового зв'язку, телекомунікацій, оперативно-розшукової діяльності та ін.;

– *навчальному процесі* – в ході підготовки лекцій, навчальних посібників та підручників з дисциплін «Конституційне право», «Адміністративне право», «Особливе адміністративне право», «Інформаційне право», «Телекомунікаційне право» та ін.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження, його основні висновки та рекомендації оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях: «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (19–20 лютого 2016 р., м. Ужгород) та «Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ у процесі євроінтеграції» (1–2 квітня 2016 р., м. Дніпропетровськ).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено у шести наукових статтях, опублікованих у виданнях, що визнані фаховими з юридичних дисциплін, та двох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, що містять шість підрозділів, висновків до кожного розділу і загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 264 сторінки, з них основного тексту – 224 сторінки. Список використаних джерел налічує 333 найменування і розміщений на 40 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, встановлено мету та завдання роботи, визначено її об'єкт і предмет, методологічну, нормативну та науково-теоретичну основу, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію, публікації, структуру та обсяг роботи.

Розділ 1 «Юридико-доктринальні засади права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов» складається з трьох підрозділів, у яких висвітлено особливості становлення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, обґрунтовано підхід до розуміння його сутності та правової природи.

У підрозділі 1.1 *«Історичний аспект становлення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов»* встановлено, що таємниця кореспонденції і телефонних розмов – це складне й багаторівневе, історично обумовлене правове явище, представлене: по-перше, як основне і невід'ємне право людини і громадянина; по-друге – як правовий і моральний обов'язок громадян та службовий обов'язок працівників сфери зв'язку щодо осіб, наділених відповідним правом; по-третє – як правило співіснування та комунікації людей, а також діяльності публічних установ у сфері зв'язку.

З'ясовано, що з часів виникнення до моменту оформлення у законодавстві безпосередньо як права правове значення таємниці кореспонденції і, згодом, телефонних розмов зростало з кожним історичним періодом, охоплюючи все нові причини проголошення, дотримання й забезпечення за допомогою правових регуляторів. Серед них основними були: забезпечення інтересів держави щодо збереження державних секретів та інтересів заможних громадян щодо захисту їх таємниць і репутації; зміцнення довіри до пошти, а також до держави, з точки зору піклування про інтереси населення; упорядкування діяльності публічних установ у сфері зв'язку та їх посадових і службових осіб; захист честі й гідності людини, її потреб; урегулювання на нормативному рівні комунікативної складової суспільного життя.

У підрозділі 1.2 *«Поняття та зміст права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов»* розкрито особливості сучасних концепцій і підходів до розуміння права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов.

Доведено, що зміст та значення права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов є ширшими та виходять за межі приватного життя, що підтверджується положеннями низки нормативно-правових актів та рішень Європейського суду з прав людини.

Відмежовано право на таємницю кореспонденції і телефонних розмов від права на таємницю особистого і сімейного життя та наголошено на його самотійному характері.

На підставі критерію офіційності визначено предмет права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов та наведено випадки, за яких кореспонденція не вважатиметься приватною (наприклад, оферта та акцепт оферти, обмін претензіями, офіційні документи нормативного та адміністративного характеру тощо).

У підрозділі 1.3 *«Нормативне забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов і його правова природа»* розглянуто, нормами яких галузей права гарантується та забезпечується право на таємницю кореспонденції і телефонних розмов.

Обґрунтовано авторське бачення шляхів вирішення проблеми розмежування предметів правового впливу адміністративного і кримінально-процесуального права у сфері відносин, пов'язаних із забезпеченням права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов. У цьому контексті наголошено, зокрема, на тому, що діяльність оперативних працівників правоохоронних органів, включаючи проведення ними негласно-слідчих дій, здійснюється у контексті реалізації правоохоронної функції, покладеної на правоохоронні органи як суб'єктів публічної адміністрації, а тому являє собою предмет правового регулювання адміністративного права.

Запропоновано авторський підхід до класифікації нормативно-правових актів, які гарантують та регулюють відносини із забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов. Розглянуто перелік основних правових документів ЄС, які містять певні вимоги до забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов.

Розділ 2 «Механізм адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов» складається з трьох підрозділів, присвячених визначенню окремих елементів механізму адміністративно-правового забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, сучасного стану й шляхів оптимізації їх нормативно-правової регламентації.

У підрозділі 2.1 *«Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов»* розглянуто систему суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, до яких запропоновано відносити фізичних та юридичних осіб, операторів поштового зв'язку, операторів і провайдерів телекомунікацій, суб'єктів публічно-владних повноважень, основною сферою діяльності яких є поштовий зв'язок і телекомунікації, та суб'єктів, основна сфера діяльності яких не обмежується сферами зв'язку.

Встановлено, що при класифікації цих суб'єктів необхідно враховувати декілька особливостей, властивих кожному з них, з точки зору: загального правового статусу суб'єктів права; їх відношення до права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов; їх місця/ролі у забезпеченні цього права; різновидів відносин, пов'язаних із забезпеченням названого права; правового

статусу суб'єктів як учасників таких відносин. Обґрунтовано недоцільність їх класифікації лише за одним критерієм.

З'ясовано, що значення та рівень участі зазначених осіб у процесі забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов варіюється залежно від процедур, які застосовуються, та суб'єктів, на яких вони (процедури) спрямовані.

У підрозділі 2.2 «Інструменти адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов» розкрито сутність та різновиди адміністративно-правових процедур забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов.

Розглянуто сучасний стан їх нормативно-правової регламентації та визначено основні проблеми, які йому властиві. Серед них перераховано різноманітні прогалини та інші недоліки нормативно-правової регламентації адміністративних процедур (а, відповідно, і порядку застосування інструментів адміністративно-правового забезпечення) у цій сфері. Окремо наголошено на непридатності до застосування на практиці закріпленого в Законі України «Про поштовий зв'язок» порядку контролю за дотриманням операторами поштового зв'язку, їх відокремленими підрозділами законодавства про поштовий зв'язок. Розроблено можливі напрямки та способи подолання окреслених проблем.

Запропоновано авторський підхід до класифікації адміністративно-правових процедур забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов. Визначено перелік основних інструментів, які застосовуються суб'єктами публічної адміністрації з метою забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, до яких віднесено нормативні та адміністративні акти.

У підрозділі 2.3 «Судовий контроль як окремий вид процедур адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов» обґрунтовано адміністративно-правову природу судового контролю, доведено недоцільність його ототожнення з процедурами відправлення правосуддя та процедурами відомчого контролю.

Запропоновано авторське визначення поняття судового контролю як публічно-управлінської діяльності органів судової влади (суду), спрямованої на забезпечення дотримання прав і свобод громадян у контексті проведення негласних слідчих (розшукових) дій працівниками правоохоронних органів шляхом перевірки законності та обґрунтованості втручання останніх у приватне спілкування громадян.

Охарактеризовано порядок та стадії здійснення судового контролю. Встановлено, що сучасний стан його нормативно-правового регулювання знаходиться на незадовільному рівні через численні прогалини та невідповідність нормативно-правових актів практиці судового контролю. Запропоновано шляхи вирішення проблем нормативно-правової регламентації у цій сфері.

ВИСНОВКИ

У дисертації, виконаній на підставі аналізу чинних нормативно-правових актів України та зарубіжних країн, нормативно-правових документів ЄС, законопроектів, судової практики, історичних пам'яток права, вивчення та опрацювання низки наукових праць у різних галузях знань, здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукового завдання, що виявляється у встановленні адміністративно-правової природи відносин із забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов та науковому обґрунтуванні шляхів удосконалення їх нормативно-правового забезпечення. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

Встановлено, що право на таємницю кореспонденції і телефонних розмов пройшло тривалий шлях становлення, під час якого поступово набувало обрисів правової можливості громадян, закріпленої на конституційному та міжнародному рівнях. До першої чверті XIX ст. дане право поширилось у різних країнах світу (Перу, Франція, Російська імперія та ін.) як неписане (не закріплене на нормативному рівні) правило, спрямоване, насамперед, на встановлення обов'язків та врегулювання діяльності працівників пошти.

Доведено, що, починаючи з XVII ст., це правило почало розвиватись у двох напрямках: офіційному та фактичному, за якого кореспонденція була об'єктом перлюстрації, що зумовлювалось низкою причин: зміцнення довіри до державної (громадської) пошти; забезпечення потреб держави в отриманні важливих відомостей, які містились у приватних листах; визнання особливостей соціального статусу дворян та наділення їх відповідними правами і привілеями; недопущення зневіри у державі та попередження повстань, змов, переворотів та інших негативних для правителів тих часів явищ.

З'ясовано, що в другій чверті XIX ст. було запроваджено нормативно-правову регламентацію інституту таємниці кореспонденції, який на початку XX ст. набув деталізації та орієнтованості на права та інтереси особистості, на що певною мірою вплинуло поширення ліберальних ідей у європейських країнах та активне розростання інфраструктури населених пунктів з відповідним забезпеченням їх засобами поштового зв'язку і телеграфами. Однак підходи різних країн до правової регламентації досліджуваного права в окреслений період були неоднаковими. Наприклад, якщо Російська імперія продовжувала традицію розуміння таємниці кореспонденції виключно як обов'язку, то Австрія та Японська імперія започаткували розуміння таємниці кореспонденції як права громадянина, що було закріплено у відповідних національних конституціях.

Встановлено, що у період з 1918 р. по 1991 р. право на таємницю кореспонденції і телефонних розмов було визнано основним правом людини і

громадянина та закріплено в національних конституціях (переважно) усіх держав світу, в тому числі України. Однак у названий проміжок часу утвердження та розвиток цього права (зокрема, на території сучасної України) відбувалось неоднорідно, що дозволило виділити його негативні та позитивні риси. Наведене обумовлювалось низкою чинників, а саме: неодноразова зміна влади (на початку періоду), часті порушення та зневажливе ставлення до прав людини й особистості з боку влади, особливості радянської ідеології, необхідність урегулювання більшої кількості інститутів суспільного життя, розвиток економіки, активізація міжнародної співпраці, прийняття Загальної декларації прав людини і Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Визначено, що сьогодні у наукових джерелах застосовуються дві протилежні концепції розуміння зазначеного права, згідно з якими воно розглядається як: 1) складова права на таємницю особистого і сімейного життя (або на недоторканність приватного життя); 2) самостійне право особи. У межах цих концепцій сформульовано декілька підходів до тлумачення поняття цього права: 1) через категорії «таємниця» та «особиста таємниця»; 2) шляхом звернення до змісту цього права (його окремих аспектів); 3) розглядаючи безпосередньо право особи, виділяючи його суб'єктивне та об'єктивне значення; 4) комплексно, враховуючи усі можливі аспекти досліджуваної категорії, у різних варіаціях.

На підставі вивчення юридичної літератури та узагальнення наукових поглядів виділено основні підходи до розкриття змісту права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, а саме: 1) як суб'єктивного права, шляхом виділення правових можливостей (правомочностей) наділеної правом особи; 2) як об'єкта правової охорони, шляхом виділення структурних складових, які охоплюються поняттям даного конституційного права та на які поширюється дія відповідних правових норм (поділяючи їх за засобами комунікації або за характером відомостей, що передаються при спілкуванні).

Доведено, що більшість відносин, пов'язаних із забезпеченням права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, регулюється нормами адміністративного права. Такий висновок зумовлений тим, що безпосереднє забезпечення дотримання цього права здійснюється суб'єктами публічної адміністрації за допомогою адміністративних процедур.

Розглянуто сучасний стан нормативно-правового забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, що має численні проблеми та недоліки, зокрема: прогалини, неповнота викладу вимог, спрямованих на гарантування і забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов; закріплення застарілих норм, внаслідок чого в цих частинах розглянуті нормативні документи суперечать діючому законодавству та не відповідають правовій дійсності; дублювання положень та регулювання одних і тих самих відносин різними нормативно-правовими актами; невідповідність законам України, якими

закріплено вимоги до регламентації правового статусу органів публічної влади; невідповідність вимогам нормопроектувальної (нормопроектної) техніки.

Обґрунтовано якісно новий підхід до визначення системи суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, серед яких запропоновано виділяти: 1) носіїв права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов; 2) постачальників послуг зв'язку; 3) суб'єктів публічно-владних повноважень.

Встановлено, що стан адміністративно-правового забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов перебуває нині на неналежному рівні. Зокрема, багато адміністративно-правових процедур забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов не мають достатнього нормативно-правового підґрунтя, а їх регламентація обмежується лише згадкою про них. Серед них процедури: контролю за дотриманням прав людини і громадянина, вимог законодавства щодо виконання і відбування кримінальних покарань, реалізацією законних прав та інтересів засуджених та осіб, узятих під варту, завдання зі здійснення якого покладено на Міністерство юстиції України; громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах, на здійснення якого уповноважені, насамперед, спостережні комісії і піклувальні ради; контролю за оперативно-розшуковою діяльністю. Відсутність належної нормативно-правової бази для здійснення контролю у цих сферах відображається і на якості та спрямуванні наукових розробок у цій сфері, що має своїм виразом відсутність характеристики, або хоча б якогось опису, порядку виконання контрольних процедур, їх правових підстав, вимог щодо оформлення тощо.

Визначено порядок здійснення судового контролю як окремого різновиду адміністративних процедур забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, який запропоновано поділяти на декілька стадій: початкову (підготовчу), в межах якої пропонується виділяти три етапи: підготовки клопотання уповноваженим на те суб'єктом, безпосереднього подання клопотання до відповідного суду, прийняття клопотання судом; розгляду клопотання про дозвіл на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; кінцевої (завершальної).

Встановлено, що сучасному стану нормативно-правового забезпечення реалізації процедур судового контролю притаманна наявність наступних проблем: на нормативному рівні не визначено, чи може або чи зобов'язаний суб'єкт подання надавати пояснення, доводити необхідність та доцільність проведення оперативно-розшукових заходів в інший спосіб (відповідаючи на запитання, надаючи усні пояснення, доводи), окрім як шляхом подання клопотання у письмовій формі; не регламентовано, чи

вправі суд ставити запитання або вимагати усних пояснень від суб'єкта подання, чи суддя зобов'язаний здійснювати перевірку лише шляхом вивчення поданого клопотання та матеріалів, доданих до нього; не закріплено вичерпний перелік підстав для відмови у наданні дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; більшість правил, яких мають дотримуватись суб'єкти публічної влади у цій сфері, розміщені лише у матеріалах судової практики та юридичній літературі, а не у нормативно-правових актах тощо.

Сформульовано пропозиції та рекомендації стосовно вдосконалення адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, які полягають в обґрунтуванні вирішення окреслених вище проблем та недоліків шляхом внесення змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів та прийняття нових, зокрема підзаконного рівня, з урахуванням зроблених та обґрунтованих у дисертації зауважень і пропозицій. Для їх упровадження необхідним кроком має стати активізація наукових розробок у сфері адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, що створить надійне наукове підґрунтя для реформування законодавства з окреслених питань.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Токар Н. В. Історія розвитку права на таємницю кореспонденції та причини його виникнення / Н. В. Токар // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2015. – № 18. – Т. 1. – С. 121–125.

2. Токар Н. В. Право на таємницю кореспонденції і телефонних розмов як самостійне право людини: обґрунтування наукової концепції / Н. В. Токар // Адміністративне право і процес. – 2016. – № 1 (15). – С. 216–226.

3. Tokar N. Die Gewährleistung der Vertraulichkeit von Postsendungen und Telefongesprächen: Verwaltungs – oder Strafprozessrecht? / N. Tokar // Recht der Osteuropäischen Staaten. – 2017. – Heft 1. – S. 23–33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reos.uni-goettingen.de/wp-content/uploads/ReOS-2017-01-S-23-33.pdf>.

4. Токар Н. В. До питання про правову природу процедури санкціонування судом негласних слідчих (розшукових) дій / Н. В. Токар // Судова та слідча практика в Україні. – 2017. – Вип. 3. – С. 76–83.

5. Токар Н. В. Основні напрями оптимізації нормативних засад адміністративно-правового забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов / Н. В. Токар // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2017. – Вип. 25. – С. 55–60.

6. Токар Н. В. Фізичні та юридичні особи як суб'єкти адміністративно-правового забезпечення реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов / Н. В. Токар // Прикарпатський юридичний вісник. – 2017. – Вип. 1 (16). – С. 131–135.

7. Токар Н. В. До питання про етапи та періодизацію становлення і розвитку права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов / Н. В. Токар // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 19–20 лют. 2016 р.). – Ужгород, 2016. – С. 172–175.

8. Токар Н. В. Наукові підходи до характеристики змісту суб'єктивного права особи на таємницю кореспонденції і телефонних розмов / Н. В. Токар // Право, держава та громадянське суспільство в умовах системних реформ у процесі євроінтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 1–2 квіт. 2016 р.). – Дніпропетровськ : Дніпропетр. гуманітар. ун-т, 2016. – С. 105–109.

АНОТАЦІЯ

Токар Н. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (081 – Право). – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2018.

Дисертацію присвячено комплексному правовому дослідженню адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов.

У роботі обґрунтовано адміністративно-правову природу відносин, пов'язаних із забезпеченням реалізації права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, та розроблено рекомендації і пропозиції щодо вдосконалення їх нормативно-правового забезпечення. З'ясовано історичний аспект становлення, поняття і зміст права на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, а також визначено стан регламентації та перспективи удосконалення механізму його адміністративно-правового забезпечення.

Дисертація є першим комплексним правовим дослідженням, у якому окреслено теоретичні та практичні проблеми адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, сформульовано шляхи їх вирішення. За результатами дослідження обґрунтовано нові концептуальні теоретичні та прикладні положення й висновки.

Ключові слова: таємниця кореспонденції і телефонних розмов, право на таємницю кореспонденції і телефонних розмов, адміністративно-правове

забезпечення, механізм адміністративно-правового забезпечення, вдосконалення адміністративно-правового забезпечення, адміністративно-правові процедури, судовий контроль.

АННОТАЦИЯ

Токар Н. В. Административно-правовое обеспечение реализации права граждан на тайну корреспонденции и телефонных разговоров. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук (доктора философии) по специальности 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право; информационное право (081 – Право). – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2018.

Диссертация посвящена комплексному правовому исследованию административно-правового обеспечения реализации права граждан на тайну корреспонденции и телефонных разговоров.

В работе обоснована административно-правовая природа отношений, связанных с обеспечением реализации права на тайну корреспонденции и телефонных разговоров, и разработаны рекомендации и предложения касательно совершенствования их нормативно-правового обеспечения. В диссертации выяснены исторический аспект становления, понятие и содержание права на тайну корреспонденции и телефонных разговоров, а также определено состояние регламентации и перспективы совершенствования механизма его административно-правового обеспечения.

Диссертация является первым комплексным правовым исследованием, в котором очерчены теоретические и практические проблемы административно-правового обеспечения реализации права граждан на тайну корреспонденции и телефонных разговоров, разработаны пути их решения. По результатам исследования обоснованы новые концептуальные теоретические и практические положения и выводы.

В частности, выделены основные этапы становления и развития права на тайну корреспонденции и телефонных разговоров с их делением на соответствующие исторические периоды. Предложена классификация административно-правовых процедур обеспечения реализации права на тайну корреспонденции и телефонных разговоров.

Усовершенствован подход к разграничению предметов правового регулирования административного и уголовно-процессуального права в сфере оперативно-розыскной деятельности. Обоснована административно-правовая природа и сформулировано понятие судебного контроля.

В диссертации также получили дальнейшее развитие: обоснование концепции понимания права на тайну корреспонденции и телефонных разговоров как самостоятельного права; обоснование административно-правовой природы оперативно-розыскной деятельности; рекомендации по

совершенствованию нормативно-правовой базы Украины, в том числе в сфере регламентации процедур контроля за рынком услуг почтовой связи, контроля за оперативно-розыскной деятельностью и судебного контроля.

Полученные результаты диссертационного исследования представляют как научно-теоретический, так и практический интерес и могут быть использованы в научно-исследовательской сфере для дальнейших исследований права граждан на тайну корреспонденции и телефонных разговоров и его административно-правового обеспечения; правотворчестве для совершенствования действующих и разработки новых нормативно-правовых актов по вопросам обеспечения реализации права граждан на тайну корреспонденции и телефонных разговоров; правоприменении для оптимизации механизма публичного управления в сферах почтовой связи, телекоммуникаций, оперативно-розыскной деятельности и пр.; учебном процессе при подготовке лекций, учебных пособий и учебников по дисциплинам «Конституционное право», «Административное право», «Особенное административное право», «Информационное право», «Телекоммуникационное право» и пр.

Ключевые слова: тайна корреспонденции и телефонных разговоров, право на тайну корреспонденции и телефонных разговоров, административно-правовое обеспечение, механизм административно-правового обеспечения, совершенствование административно-правового обеспечения, административно-правовые процедуры, судебный контроль.

SUMMARY

Tokar N. V. Administrative and Legal Provision of the Implementation of the Citizens' Right to the Secrecy of Correspondence and Telephone Conversations. – *On the manuscript.*

The thesis for a candidate's degree (PhD) by the specialty 12.00.07 – administrative law and procedure; financial law; informational law (081 – Jurisprudence). – Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Kyiv, 2018.

The dissertation is focused on the comprehensive legal study of administrative and legal provision of the implementation of the citizens' right to the secrecy of correspondence and telephone conversations.

The author of the dissertation has substantiated administrative and legal nature of relations related to ensuring the right to the secrecy of correspondence and telephone conversations, and has developed recommendations and propositions for improving their regulatory provisions. The author of the dissertation has clarified the historical aspect of the formation, the concept and content of the right to the secrecy of correspondence and telephone conversations, as well as the state of regulation and the perspectives of improving the mechanism of its administrative and legal provision.

The dissertation is the first comprehensive legal research, which outlines theoretical and practical problems of administrative and legal provision of citizens'

right to the secrecy of correspondence and telephone conversations, formulated the ways of their solution. The author by the results of the research has substantiated new conceptual theoretical and applied provisions and conclusions.

Key words: the secrecy of correspondence and telephone conversations, the right to the secrecy of correspondence and telephone conversations, administrative and legal provision, mechanism of administrative and legal provision, improvement of administrative and legal provision, administrative and legal procedures, judicial control.

Гарнітура Таймс. Формат 60х84/16.
Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 19.03.2018. Замовлення 475.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26
E-mail: lesya3000@ukr.net